

Odpornišтво in revolucija

Vseslovenski odpor proti okupatorju spomladi 1941

Rad bi orisal idejne zasnove, pripravo, načrtovanje in organiziranje civilnega odporništv, ki je že prve dni in tedne po okupaciji Slovenije 1941 zajelo delovanje demokratskih slovenskih političnih strank in skupin. Izmo-tale so se iz omrtvičenosti iz demoralizacije porazov in kapitulacij, ki sta označevali položaj v drugih državah in narodih okupirane Evrope, in prešle v odporniško aktivnost. Tega dejstva na noben način ne smemo podceniti ali celo spregledati. Mnenja sem, da je Slovence k takojšnjemu odporu spodbudila predvsem boleča in še neozdravljena travma ozemeljskega razkosanja l. 1920 in nato nacifašistično divjanje na Primorskem in po Koroški in končno seveda nacistični zločini po okupaciji 1941 na Gorenjskem in Štajerskem.

Iz tradicionalne katoliško-ljudske strani so se izoblikovale naslednje odporniške skupine:

1. Slovenska legija: vodja je bil Rudolf Smer-su, organizacijski referent Albin Šmajd, vojaški Ernest Peterlin. Ustanovni sestanek Legije je bil že 29. maja 1941 v Ljubljani. Do konca leta 1941 je organizacija Slovenske legije prepletala vso tedanjo Ljubljansko pokrajino, poleg tega pa so ustvarili še odbore za Primorsko, Gorenjsko in Štajersko s Prekmurjem. Imeli so ca. 5000 članov.
2. Prebujena Slovenija: ustanovil jo je julija 1941 Ivo Peršuh. Po programu se niso razlikovali od Slovenske legije, zato so se že decembra 1941 z njo združili.
3. Študentski klub Straža: ustanovljen že pred vojno. Voditelj je bil dr. Lambert Ehrlich.

Straža je kot skupina vstopila v Slovensko legijo, sredi leta 1942 pa zaradi programskih razlik iz nje kolektivno izstopila.

4. Slovensko narodno gibanje je vodil Fanouš Emmer. Imelo je izrazito vojaški značaj, idejna usmeritev članstva pa je bila precej heterogena: od nekdanjih mladcev KA preko sokolov do mlajših jugoslovan-skih oficirjev.
5. Združeni Slovenci iz prve polovice maja 1941. To je bila skupina, ki jo je vodila tako imenovana katoliška sredina, med nji-mi Andrej Gosar in Jakob Šolar. Niso se hoteli pridružiti niti že naštetim ilegalnim skupinam niti poznejši OF. Nihali so med obema stranema.

Nacionalno-liberalna stran je organizirala:

1. Sokolsko legijo: vanjo so se rekrutirali na temelju predvojne politične povezanosti v JNS. Po organizacijski strukturi so bili podobni Slovenski legiji. Vodilni organ – člana sta bila med drugimi Albert Kramer, Avgust Praprotnik – se je imenoval Sokolski vojni svet.
2. Mlada JNS, tudi Nova Jugoslavija je nastala kot opozicija proti starejšim politikom v JNS. Predsednik je bil Jože Rus, tajnik Andrej Uršič.
3. Samostojna demokratska stranka je od vsega začetka nihala med vstopom v OF in samostojnostjo. Politično ni imela posebn-teže.
4. Staro pravdo je vodil Črtomir Nagode. Nastala je aprila ali maja 1941, bila je skupina liberalnih izobražencev. Avgusta 1941 so se formalno pridružili OF, a bili januarja 1942 iz nje izključeni zaradi zahtev po koalicijski sestavi znotraj OF.

Dejstvo, da je takoj po okupaciji, spomladi in poleti 1941, iz politične demokratske večinske strani zraslo devet večjih ali manjših odporiških skupin, dokazuje, da je bil tiste težke dni slovenski narod politično enoten: okupacija ga je zedinila. Povezovala ga je enotnost v presoji slovenskih nacionalnih interesov za čas okupacije, ki jih lahko takole redefiniramo:

1. Slovenci moramo priti iz vojne čimbolj neokrnjeni, s čimmanjšim številom smrtnih žrtev, s čimmanjšo materialno škodo.
2. Okupacije ne smemo sprejeti kot nekaj usodno dokončnega in nespremenljivega, temveč kot izziv za odpor in upor: v prvi fazi civilni odpor vseh oblik in možnosti in priprav na oboroženi upor, v drugi fazi oborožen upor in osvoboditev, skupaj z zahodnimi zavezniki.
3. Med okupacijo moramo politično združevati - in ne ločevati - člane in dele svojega narodnega telesa za skupni cilj Zedinjene Slovenije.

Slovenske demokratske politične stranke in skupine so se večinsko odločile za civilni neoboroženi odpor, to je za "evropski model" odporišтва in upornišтва, če smemo takšno odločitev danes tako imenovati.

Tak odpor pozna več oblik. Lahko je simboličen: okupatorju s simboličnimi gestami in dejanji pokazati, da ima opravka s ponosnim, samozavestnim narodom: trosilne akcije, letaki, grafiti ... Lahko je tudi polemičen: s protesti pokazati okupatorju, da nismo premaganci in na razne načine sabotiramo njegove ukrepe in odločbe: zvečer (ne) na ulice (v mestih), izobešanje zastav ...

Lahko je končno defenziven, a še vedno neoborožen. Sem spadajo ilegalni tisk, organiziranje ilegalnih skupin in priprava oboroženega upora: protiobveščevalne službe, zbiranje orožja, formiranje vojaških enot ...

Te modele odporišтва, to je civilni neoboroženi odpor, je takrat sprejela večina evrop-

skih vlad in političnih vodij v zasedenih državah: Belgiji, Nizozemski, Danski, Norveški ... Civilni odpor se je začel kmalu po vsakokratni nacistični zasedbi. Organiziran in koordiniran oborožen odpor se je v zahodnih deželah nato razvil v letu 1943.

Oboroženi upor in revolucija

Poleti 1941 je v Sloveniji nastala še ena odporiška skupina. Po Hitlerjevem napadu na Sovjetsko zvezo, 22. junija 1941, je KPS preko OF razglasila takojšnji, totalni, oboroženi upor proti okupatorjem na vsem slovenskem ozemlju.

"Pobudo" za ustanovitev OF je dala KPS. Do danes ni znan niti točen dan ustanovitve - 26. ali 27. april 1941 -, niti ni znano, koliko je zares bilo ustanovnih skupin - tri ali štiri -, koliko jih je bilo in kdo je bil navzoč pri ustanovitvi, ne koliko je bilo poznejših plenumskih skupin, ne kdo je koga v OF predstavljajal - nekateri zagotovo le sebe ... Tudi ime samo OF se prvič omenja šele julija 1941. Predhodno gibanje, Protiimperialistična fronta, je bila izrazito protizavezniška, protiameriška in protiangleška, ker je bila preko KPJ in Kominterne zavezana nemško-sovjetskemu paktu iz avgusta 1939.

KP Slovenije je OF popolnoma obvladala, OF je bila od začetka do konca pokorni instrument KPS, zato je razpravljanje o koalicijskem oz. nekoalicijskem značaju OF brezpredmetno. KPS je namreč iz taktičnih razlogov v različnih obdobjih organizaciji OF dala ali vzela koalicijski videz, po potrebi odpirala ali zapirala vrata novemu članstvu, pri tem pa bila sama odvisna od navodil KPJ in Kominterne. Ta navodila so bila izraz nejasnosti v sami KPS, če se že ali še ne - ali pa spet ne ali pa spet že - nahaja v prvi ali drugi fazi revolucije.

Značilno za ustanovne in plenumske skupine v OF - razen KPS - je izrazito sektašenje, navznotraj in navzven, pomanjkanje politične

zrelosti, zanesenjaštvo in naivnost. Predstavniki teh skupin niso bili vodilni člani predvojnih demokratskih strank, marveč njih disidenti in oponenti. Povezovalo jih je nezadovoljstvo s socialno in nacionalno politiko svojih strank in ne konkretna vizija nacionalnih interesov v prihodnosti. Javno so se odpovedale lastnim političnim organizacijam in pristale z Dolomitsko izjavo 1943 na politično-programsko poenotenje v okviru OF. Zavestno so se odpovedale svojim lastnim političnim gledanjem in opcijam o povojni notranji ureditvi Slovenije - in pristale na takojšnji totalni oboroženi odpor proti okupatorju.

Ta zgodovinsko pomemben sklep zahteva razmislek. Odločitev za totalni oboroženi odpor je smiselna samo, če je osvoboditev okupiranega ozemlja možno predvideti v krajšem doglednem času, tudi z žrtvami, ki pa morajo biti v razumnem sorazmerju s končno zmago. Upor zaradi upora, brez upoštevanja teh pogojev in okoliščin, je iracionalno in neodgovorno dejanje. Tudi če se oborožen upor načrtuje kot stalna gverilska aktivnost vznemirjanja in posamičnega slabljenja okupatorskih vojaških sil, je tak odpor lahko poguben, samouničevalen, ker in če izziva k represalijam, ki narodu povzročijo neprimerno večjo škodo, kot pa je škoda, povzročena okupatorju. Dolžnost boriti se proti okupatorju ne gre razumeti tako, da sebe - in to morda celo v interesu tujih sil - žrtvujemo preko mere in ogrozimo lastni obstoj.

Zakaj se je KPS kljub vsem pomislekom in posledicam, ki jih je morala predvidevati, odločila za takojšnji, totalni oboroženi odpor? Zakaj je zavrnila "evropski model" upornišтва, civilni odpor in upor, ter se oprijela "boljševiško-azijskega" modela totalitarnega upora?

Sprejem evropskega modela bi jo nujno ohranjal v povezavi z ostalo zasedeno Evropo, in ji v demokratičnem duhu dajal realne možnosti za varovanje in uresničevanje pristnih slovenskih nacionalnih interesov. KPS prav

tega ni hotela, njen cilj je bil - s pomočjo KPJ in Kominterne - sovjetizacija Evrope. Zato je nacionalne interese zapostavila, jih podredila revolucionarnemu proletarskemu razrednemu internacionalizmu in se s tem hote izključila iz evropskega kulturno-civilizacijskega kroga. Za več kot pol stoletja jo je boljševiško-azijski model upora izvrget iz območja civiliziranega duhovnega sveta. Pri tej odločitvi ji je pomagala tudi fanatična vera, - osnovana na zgrešeni oceni -, da bo vojne v nekaj mesecih konec, da bo SZ najpozneje do zime 1941/42 premagala nacistično Nemčijo. Vera v skorajšnjo zmago SZ in svetovnega komunizma je temeljila na skupinskem "eshatološkem" pričakovanju, fundamentalizmu, in je bila v nesoglasju z realnimi ocenami vojaškega položaja takratnih analitikov.

Še en razlog je silil KPS/OFF k odločitvi za takojšnji oboroženi odpor: zavedala se je, da bo po vojni imela možnost za uveljavitev politične moči in teže in končno za prevzem oblasti le pod pogojem, da takoj stopi v vojaško akcijo, prevzame vodstvo, in si z oboroženo silo tudi nad ostalimi odpornišskimi skupinami z revolucijo zagotovi povojno politično oblast. Ta odločilni razlog za takojšnji totalni oboroženi upor je bil marksistične doktrinarne narave, kot jo je razumel leninizem-stalinizem: okupacija neke dežele je enkratna in izredna priložnost za uspeh in uspešnost boljševiške revolucije.

V svoji dotedanji kratki 20-letni zgodovini je namreč KPS/KPJ že trikrat zamen poskušala izvesti nasilno revolucijo v kraljevini Jugoslaviji in v Sloveniji.

Generalna politična stavka slovenskih in jugoslovanskih železničarjev - da bi zrušili komaj nastalo Jugoslavijo - se je v Beogradu in Ljubljani aprila 1920 spremenila v nasilni upor in končala s streljanjem, štirinajstimi mrtvimi in še več ranjenimi na Zaloški cesti.

Januarja 1929, ko je KPS proti osebni diktaturi Aleksandra I. v Sloveniji pozvala k obo-

roženi vstaji, revoluciji in diktaturi proletariata, se je njena akcija končala brez uspeha, z aretacijami, usmrčitvami in zapori stotin partijcev ali pa njihovim pobegom v tujino, zlasti v SZ.

Tretji neuspeli poskus je bilo Titovo načrtovanje revolucije, oborožene in nasilne vstaje v Jugoslaviji v drugi polovici leta 1940, pol leta pred nemškim napadom na Jugoslavijo. Računal je na aktivno pomoč Sovjetske zveze. Septembra 1940 je v Moskvo poslal svojega kurirja Nikola Petrovića z nekaj ustno zastavljenimi vprašanji, katerih vsebina je razvidna iz protokola in pisnega odgovora Kominterne z dne 15. septembra 1940. Tito je bil prepričan, da je položaj v Jugoslaviji po sporazumu med Mačkom in Cvetkovićem dozorel za revolucionarni prevrat in je zato spraševal Moskvo, ali ne bi bilo nujno vlado strmoglaviti. Menil je, da bi bilo treba izrabiti močno zaostritev razrednih nasprotij, organizirati razredni boj in ustvariti resnično ljudsko vlado delavcev in kmetov. Izvršni komite komunistične Internacionalne ni zanikal, da ne bi bile razmere v Jugoslaviji nadvse napete, vendar se ni strinjal s Titovo revolucionarno zagnanostjo: "V Jugoslaviji manjkajo še vsi pogoji, ki bi dovoljevali zahtevo po strmoglavljenju vlade in vzpostavitvi prave vlade delavcev in kmetov, kar bi v tej situaciji pomenilo vzpostavitev diktature proletariata. Vpliv partije dosega le razmeroma majhen del delavstva, na vasi pa je še zelo skromen. Tudi dosedanjih uspehov partija ni znala organizacijsko utemeljiti pri množicah ... Partija se mora resno postaviti po robu špekulacijam o pomoči sovjetske Rdeče armade v taki avanturi."

Ugotovitve in naročilo Sekretariata izvršnega komiteja Komunistične internacionalne so imele odločilne posledice za politiko KPJ in KPS v naslednjih mesecih. Tito je razočaran začasno umaknil projekt revolucije - zavrnjene v Moskvi sami - in poslušno sprejel kominternska navodila s sovjetsko oceno mednarodnih in posebej jugoslovanskih razmer

- do dneva nemškega napada na SZ, ki je prinesel s seboj radikalno spremembo vojaško-političnega položaja v svetu in Evropi. Sedaj se je Kominterni in njenim članicam - partijam po Evropi - odprla možnost, da začnejo v zasedeni Evropi s praviimi komunističnimi revolucijami, a ne pod zastavo revolucionarnega osvajanja oblasti, temveč pod krinko in plaščem protiokupatorskega upora. V ta boj se partiji sedaj ni bilo treba spustiti kot razglaševalki in oznanjevalki prihodnje komunistične revolucionarne družbene ureditve v Sloveniji, temveč kot edini in izključni protiokupatorski uporniški sili, kateri se morajo podrediti vse druge nastale odporne skupine. Če se ji ne pridružijo in podredijo, je to znak, da se okupatorju sploh nočejo resno upreti, kar preprosto pomeni, da so narodni izdajalci. KP v Sloveniji je pod krinko protiokupatorskega upora začela revolucijo, in sicer tako, da je tako imenovani narodnoosvobodilni boj instrumentalizirala, monopolizirala in sankcionirala.

16. septembra 1941 je samooklicani, od nikogar izvoljeni ali imenovani Vrhovni plebnum OF izdal sklepe in odlok, brez imen in podpisov, da SNOO v okviru OF "za časa osvobodilne borbe edini predstavlja, zastopa, organizira in vodi ves slovenski narod na vsem njegovem ozemlju. Vsako organiziranje izven okvira OF je ... "škodljivo borbi za narodno svobodo". Zato je vsak, "ki dela na to, da na ozemlju slovenskega naroda nastane oborožena sila, ki ne raste pod političnim in vojaškim vodstvom OF, narodni izdajalec. Sankcija je smrtna kazen: "Izdajalci se kaznujejo s smrtjo". Sodijo posebna sodišča, naglo, ustno in tajno, osebno zasliševanje krivca (ne obtoženca) ni potrebno, smrtna kazen se izvrši takoj, na način in po osebah, ki jih določi sodišče (tj. isti organ je sodstvo in eksekutiva)". "Proti razsodbi sodišča ni pritožbe." Predvidene kazni so še "narodni bojkot" ter uničenje ali zaplemba imetja.

Za uresničevanje sankcij tega odloka, zlasti usmrnitev, je CK KPS, najvišji forum, v najstrožji konspiraciji brez seznanitve in še manj dogovora z zavezniki v OF že mesec pred tem 15. avgusta 1941 ustanovil VOS. Z VOS in likvidatorji si je KPS zagotovila nadzor in izvajala revolucionarni teror tako v sami OF kakor tudi nad ilegalnimi organizacijami "zgolj" civilnega upora.

S temi sklepi in odlokom je KPS/OF dokončno razbila – načrtno in zavestno – sleherni možnost edinosti in povezave slovenskih odporiških sil, ki bi bila v času okupacije tako nujno potrebna. Z monopolistično in absolutistično samopostavitvijo, za katero ni imela nikakršne legitimacije, se je sama izključila iz sistema političnega pluralizma in se izkazala za nedemokratično, totalitarno stranko, ki se enači z narodom samim. Kidrič: "Pojem OF in pojem slovenskega naroda postajata istovetna ... Kdor koli danes kakor koli napada KPS, ta vrši protinarodno delo."

Z omenjenimi sklepi je KPS/OF začela novo obdobje v zgodovini slovenskega naroda: nikdar do tedaj namreč ni nobena politična stranka na Slovenskem svoje politične nasprotnike načelno razglasila za sovražnike in narodne izdajalce ter uveljavljala in sankcionirala svoje cilje in zahteve z njihovim "narodnim bojkotom", umori in usmrčitvami. To zgodovinsko breme si je KPS/OF naložila 16. septembra 1941, zato smemo ta dan imeti za začetek revolucije na Slovenskem – in ne šele poletje 1942, ko se organizira upor proti revoluciji.

S svojimi sklepi je KPS/OF razdvojila in razdelila slovenski narod. Slovencev ni razdelil okupator, razklala jih je revolucija. Iz strankarske sebičnosti je KPS zapostavila narodne interese in se z oboroženim nasiljem najprej in predvsem obrnila proti domačim idejnim in političnim nasprotnikom.

Večino prej naštetih vodij posameznih odporiških skupin je KPS preko VOS-a v teku dobrega leta z atentati sredi Ljubljane umorila (Emmer, Natlačen, Peršuh, Ehrlich, Praprotnik), nekaj umorov se je ponesrečilo (Hacin, Smersu, Žebot), nekatere so takoj po vojni ugrabili in so izginili (Šmajd, Uršič), ali pa so jih postavili pred sodišča, jih obsodili na dolgo ječo (Šolar) ali pa na smrt in ustrelili (Peterlin, Nagode).

KPS/OF je s psihofizičnim terorjem in likvidacijami drugače mislečih in delujočih Slovencev dejansko prevzela usmerjanje dogajanja v svoje roke: akter dogajanja je postala KPS/OF, vse drugo je bilo bolj ali manj reagiranje na njeno agiranje. Zato KPS nosi odgovornost tudi za poznejše, vsiljene politične odločitve svojih nasprotnikov. KPS je obenem izigrala patriotizem in nacionalno navdušenje slovenskega človeka. Boj proti okupatorju je izrabila in zlorabila ter pogum, zagon in požrtvovalnost prenekaterih v partizanskih enotah izkoristila za totalitarni prevzem oblasti po končani vojni: "Po narodni osvoboditvi prevzame na slovenskem ozemlju oblast OF v celoti" (6. temeljna točka OF). Tudi prihodnost je bila okupirana in monopolizirana.